

Сікорська-Сиротенко Ірина Вікторівна
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Сейко Наталія Андріївна
доктор педагогічних наук, професор,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ХАРАКТЕРНІ ПРОЯВИ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РАС

Актуальність дослідження характерних проявів порушень мовленнєвої поведінки молодших школярів з розладами аутистичного спектра зумовлена зростанням кількості дітей з РАС у закладах загальної середньої освіти та впровадженням інклюзивного навчання. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування комунікативних умінь, соціальної взаємодії та мовленнєвої компетентності, які виступають основою успішної навчальної діяльності й соціалізації. Водночас специфічні особливості мовленнєвої поведінки дітей з РАС (труднощі ініціювання та підтримання діалогу, обмежене розуміння невербальних засобів, наявність ехололій, стереотипних висловлювань тощо) ускладнюють їхню адаптацію до шкільного середовища та взаємодію з однолітками і педагогами.

Дослідження зазначеної проблеми є важливим для розроблення ефективних корекційно-розвиткових стратегій, індивідуалізації освітнього процесу та підвищення професійної готовності педагогів до роботи з такими дітьми. Виявлення та систематизація характерних проявів мовленнєвої поведінки молодших школярів з РАС сприятиме своєчасній діагностиці комунікативних труднощів, добору адекватних методів підтримки та створенню сприятливого мовленнєвого середовища, що, у свою чергу, забезпечить більш повну реалізацію їхнього потенціалу в умовах сучасної школи.

Л. Котлова та С. Котловий підкреслюють, що в Україні спостерігається стійка тенденція до зростання кількості дітей із мовленнєвими порушеннями. Упродовж останніх років як в Україні, так і в інших країнах світу збільшується кількість дітей з РАС, яких відносять до категорії осіб із системними порушеннями розвитку експресивного та рецептивного мовлення. Для них

характерні труднощі у формуванні як довербальних, так і вербальних форм комунікації, причому з віком проблеми соціальної взаємодії стають більш вираженими. Значна частина дітей з РАС має складні мовленнєві порушення, зокрема недоліки звуковимови, прояви дизартрії, порушення темпу й ритму мовлення, а також загальний недорозвиток мовленнєвої системи. Крім того, понад 50–70% дітей з РАС обмежено використовують невербальні засоби спілкування – жести, міміку та інтонацію – у процесі комунікативної взаємодії [2, с. 393].

За словами Н. Базими, мовлення молодших школярів із розладами аутистичного спектра характеризується своєрідними лінгвістичними та комунікативними рисами, зумовленими впливом нейропсихологічних і психолого-педагогічних чинників. До найтипівіших порушень належать інтонаційно-ритмічні відхилення, звужений словниковий запас, труднощі в оформленні граматично правильних висловлювань, а також недоліки у сфері прагматики й у розвитку як експресивного, так і рецептивного мовлення [1, с. 57].

Словниковий запас дітей з аутизмом зазвичай є обмеженим, що позначається на якості та розгорнутості їхнього мовлення. Як зазначає М. Шеремет, недостатній семантичний обсяг ускладнює побудову граматично правильних конструкцій і зумовлює переважання простих речень або односкладових відповідей. Поширеним явищем є також ехолалія – відтворення почутих слів чи фраз без зміни їх змісту, яка водночас може виконувати функцію засобу засвоєння мовлення та формування комунікативних умінь [3, с. 102].

Варто зазначити, що мовленнєва поведінка молодших школярів з РАС характеризується не лише структурними мовленнєвими порушеннями, а й специфікою їх використання у процесі соціальної взаємодії. Дослідники підкреслюють, що навіть за наявності достатнього словникового запасу дитина може не використовувати мовлення як засіб встановлення контакту, регуляції поведінки чи вираження власних потреб. Мовлення часто має ситуативний,

фрагментарний характер і не завжди спрямоване на співрозмовника.

Особливу увагу привертають труднощі прагматичного аспекту мовлення: діти з РАС нерідко не враховують комунікативну ситуацію, не дотримуються черговості реплік у діалозі, можуть ігнорувати реакцію співрозмовника або не підтримувати тему розмови. Спостерігаються також порушення використання займенників, буквального розуміння висловлювань, труднощі з інтерпретацією метафор, іронії, переносного значення слів. Усе це суттєво ускладнює процес соціально-комунікативної адаптації в умовах шкільного середовища.

На основі узагальнення наукових підходів можна чітко виокремити характерні прояви мовленнєвої поведінки молодших школярів з РАС:

1. Порушення ініціативності мовлення – зниження кількості самостійних звернень, труднощі у започаткуванні та підтриманні діалогу.

2. Стереотипність мовлення – використання шаблонних фраз, ехолалій (безпосередніх і відтермінованих), повторів почутих висловлювань.

3. Просодичні порушення – монотонність або надмірна експресивність голосу, нетипова інтонація, порушення темпу та ритму мовлення.

4. Обмежений словниковий запас і граматичні труднощі – переважання простих синтаксичних конструкцій, помилки у вживанні займенників, прийменників, часових форм.

5. Недостатність прагматичного компонента мовлення – невміння враховувати контекст спілкування, труднощі з розумінням прихованого змісту, соціальних правил комунікації.

6. Порушення рецептивного мовлення – труднощі у розумінні інструкцій різної складності, буквального сприймання висловлювань, недостатня реакція на звернене мовлення.

7. Дефіцит невербальної комунікації – обмежене використання жестів, міміки, зорового контакту та інтонаційної виразності.

8. Труднощі емоційної регуляції у процесі спілкування – імпульсивність, уникання контакту або, навпаки, порушення соціальної дистанції.

Таким чином, мовленнєва поведінка молодших школярів з РАС має

комплексний характер і поєднує лінгвістичні, комунікативні, когнітивні та соціально-емоційні особливості. Її своєчасне виявлення та цілеспрямована корекційно-розвиткова робота є необхідною умовою успішної навчальної діяльності та соціалізації у сучасному освітньому просторі. Водночас ефективна робота з молодшими школярами з РАС потребує системного міждисциплінарного підходу, що поєднує зусилля вчителя, асистента вчителя, логопеда, психолога та батьків. Корекційно-розвитковий вплив має бути спрямований не лише на формування окремих мовленнєвих навичок (збагачення словникового запасу, удосконалення граматичної будови, розвиток зв'язного мовлення), а й на розвиток комунікативної мотивації, розуміння соціальних правил взаємодії, здатності інтерпретувати вербальні й невербальні сигнали. Важливим є використання візуальної підтримки, структурованого середовища, поетапного навчання виконанню інструкцій, моделювання соціальних ситуацій та впровадження методів функціональної комунікації. Такий комплексний підхід сприятиме підвищенню мовленнєвої активності, формуванню довольної поведінки та забезпеченню більш повної інтеграції молодших школярів з РАС в освітній і соціальний простір.

Список використаних джерел

1. Базима Н.В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом : навч.-метод. посіб. Харків : Видавництво «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 144 с.
2. Котлова Л. О., Котловий С. А. Особливості розвитку мовлення у дітей із аутизмом. In: VI Міжнародна науково-практична конференція «Current trends in scientific research development», 16-18.01.2025, Бостон, США. С. 393–397.
3. Шеремет М. К. Психолого-педагогічні основи корекції мовленнєвих порушень у дітей з аутизмом. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 256 с.